

UDK 371.314.6 : 811.124

371.3 : 811.14

Prethodno priopćenje

Primljen 30. 11. 2015.

Prihvaćen 6. 6. 2016.

ZDRAVKA MARTINIĆ-JERČIĆ, TAMARA TVRTKOVIĆ

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Borongajska 83d, Zagreb

zmartinic@hrstud.hr

ttvrtkovic@hrstud.hr

PRODESSE ET DELECTARE U NASTAVI LATINSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI – NOVI PRISTUP NA STARIM TEMELJIMA

U radu autorice najprije iznose suvremene trendove u nastavi i objašnjavaju kako pojmovi kao korelacijska, projektna i timska nastava funkcioniraju u teoriji, a zatim i u praksi s posebnim osvrtom na nastavu latinskog jezika. Na primjeru nastavne metodičke jedinice „Antički žanrovi u suvremenom kontekstu“, odabrani žanrovi antičke književnosti stavljaju se u suvremeni kontekst i na taj način se učeniku pruža prilika da stekne uvid u kontinuitet zapadno-europske baštine od antike do danas i potiče ga se da i sam počne razmišljati o povezanosti antičkog i suvremenog svijeta. Ujedno se ova metodička jedinica stavlja u korelaciju s gradivom koje se obrađuje na satima drugih predmeta (npr. hrvatskog jezika, povijesti, grčkog jezika, a moguće je i uspostaviti veze i s likovnom i glazbenom umjetnošću, etikom i sl.).

Ključne riječi: korelacijska nastava, nastava latinskog jezika, antički žanrovi u suvremenom kontekstu

METODOLOŠKI I METODIČKI UVOD

Učenje i poučavanje općenito, a pogotovo učenje i poučavanje latinskog, kod učenika, a i u široj javnosti, često se doživljavaju kao nešto dosadno, zastarjelo, nepotrebno i teško povezano s bilo čime suvremenim. Autorice ovog članka će

na osnovi dugogodišnjeg iskustva na svim razinama obrazovanja (od osnovnoškolskog preko gimnazijskog do sveučilišnog) pokušati na primjeru iz vlastite prakse pokazati da je zahtjev iz Horacijeve *Ars poetica* – *prodesse* i *delectare* itekako suvremen i ostvariv.

Korelacijska, projektna i timska nastava termini su koji se često mogu čuti u suvremenim raspravama o školi i odgojno-obrazovnom sustavu, no teorijski i praktično u našem okruženju još nisu zaživjeli. Tradicionalno nastavnika doživljavamo kao prenositelja znanja, a nove strategije u nastavi upućuju nas da će učenici više i bolje razumjeti, a onda i naučiti, ako u nastavi aktivnije sudjeluju. Pozicija nastavnika kao predavača ne može se i ne smije u potpunosti napustiti, no mora se otvoriti prostor za veću zajedničku djelatnost učenika i nastavnika u postizanju cilja obrazovanja. Sustav na koji smo navikli, koji najčešće pamtimo kao učenici i prakticiramo kao nastavnici, zapravo je reproduktivna, eksplikativna i interpretativna nastava (Bežen 2008: 302–304). U njoj je nastavnik u centralnoj poziciji, jer on predaje, objašnjava, interpretira, a učenici uglavnom reproduciraju svoje znanje kroz činjenice, doslovno ili preneseno, svojim riječima. Sustavi korelacije, projekta ili timske nastave više ne stavljaju jednog nastavnika u centralnu poziciju, a učenike u pasivnu poziciju primatelja znanja, nego daju prednost i važniju ulogu u nastavnom procesu aktivnostima učenika i zajedničkom radu dva ili više nastavnika.

Korelacijska nastava može se ostvarivati na nekoliko načina i razina i kombinirati sa sustavima projektne i timske nastave. Korelacija u nastavi latinskog jezika, kao i mnogih drugih predmeta u našem sustavu, sastavni je dio nastave na dvije razine: unutarpredmetnoj i međupredmetnoj, čak i kad nije eksplicitno naglašena. Ona se neprestano ostvaruje unutar predmeta Latinski jezik kroz ispreplitanje jezičnih i civilizacijskih sadržaja u radu na tekstu, ali i u eksplicitnim i implicitnim međupredmetnim poveznicama kroz sadržaje drugih predmeta (jezici, posebno hrvatski, ali i povijest, geografija, umjetnost i sl.). Ovdje se želi naglasiti da postoje još neke mogućnosti ostvarivanja korelacije kroz timski rad nastavnika ili projekte na razini cijele škole ili dva, odnosno više predmeta.

Na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu kroz predmet Korelacijske vježbe studenti dolaze po prvi put u priliku da pokušaju na drugačiji način pristupiti sadržajima svojih predmeta u timskom radu s kolegama iz drugih grupa. Moraju održati školski sat od 45 minuta u kojem neki sadržaj prezentiraju u paru s kolegom kroz dva predmeta. Kolegij pruža slobodu da studenti sami odaberu temu i zajednički osmisle sat kako god žele, neopterećeni programom ili udžbenikom. U samoj praksi pokazuje se da su i oni, kao i nastavnici s više iskustva, često sigurniji u poziciji predavača, prenositelja znanja, nego mentora ili pomagača i da nemaju hrabrosti odmaknuti se od faktografije svoga predmeta i „zakoračiti u nepoznato“. Iako postoje objektivni razlozi u okvirima kolegija za takav

osjećaj,⁶⁴ ipak se javlja potreba da se i nekim idejama ili primjerima ovakav tip rada i nastave pokuša približiti studentima, budućim nastavnicima, ali i nastavnicima s iskustvom.

Korelacijska nastava kroz timski rad (engl. *team-teaching*, *interdisciplinary teaching*) dvaju ili više nastavnika ima za cilj pokazati kako se kroz različita područja može pristupiti istoj temi. Ovakva nastava može biti organizirana horizontalno (generacijski), vertikalno (kroz nekoliko generacija) ili kombinirano (cijela škola ili dio škole). Tako npr. nastavnik latinskog jezika može u timskoj nastavi s kolegom/kolegama iz hrvatskog, povijesti, stranog jezika ili npr. umjetnosti odabrati zajedničku temu i obraditi je u okviru redovne nastave ili u okviru nekog projekta. Tema se može obrađivati unutar jednog ili više sati, a svi nastavnici ne moraju nužno biti prisutni tijekom cijelog procesa. Preporučljivo je i razumljivo da svi glavni sudionici budu prisutni u uvodnom dijelu, kada se iznosi osnovni plan i cilj takve nastave, i u završnom dijelu, kada se provodi vrednovanje i sinteza.

Nastavnici koji se odluče za takav pristup moraju zajednički osim teme odrediti očekivana postignuća učenika, ciljeve i zadaće nastave te sve ostale elemente u nastavnom procesu od sredstava i pomagala do nastavnih oblika, postupaka i metoda. Time će nastavni proces biti ujednačen, dinamičan i svrsishodan. Upute i smjernice, kao i određeni dio nastavnikova izlaganja i dalje ostaju dio procesa i u ovom tipu nastave, no preporučljivo je da većim dijelom nastava bude usmjerena na aktivnosti učenika. Suvremena nastava teži nastavnom procesu u kojem učenik istražuje i otkriva, a nakon toga raspoređuje i analizira kako bi na kraju mogao prezentirati i sintetizirati naučeno (Crnković-Nosić 2007: 57). U tom je dijelu timsko-korelacijska nastava više nastavnika osjetljiva, jer svi članovi tima moraju znati koji su njihovi zadaci, kako će ih prezentirati i na koji će način potaknuti učenike na aktivnost. Nije dovoljno dogovoriti se oko teme, npr. ep, komedija, ratovi i sl., nužan je dogovor oko izvora, materijala i zajedničke ideje koja se želi na kraju takve nastave postići. Kroz takav proces bolje se upoznaju i kolege nastavnici, a kasnije i učenici, što može rezultirati i boljom atmosferom u školi, a onda dati sveukupno bolje rezultate kod učenika, kojima je zadovoljstvo školom često uvjetovano više atmosferom i osjećajem pripadnosti nego samim nastavnim sadržajima.

Kao i u svakom planiranju, valja krenuti od zajedničkih ciljeva, koji će se razraditi kroz zajedničke ishode. U ishodima može već biti vidljivo kroz koji će se predmet ili preko kojeg nastavnika ostvarivati koji od ishoda, mada to zapravo

⁶⁴ Studenti se međusobno ne poznaju, dolaze s različitih studijskih grupa, imaju različita predznanja o temama i predmetima, pa često nemaju „hrabrosti“ postaviti visoke zahtjeve pred grupu ili tražiti veliku aktivnost od kolega koji pri izvedbi glume učenike.

i nije nužno razlučiti. Potom se može krenuti u razradu same obrade u timskoj nastavi i odrediti sredstva i pomagala, oblike i metode rada.

Drugi tip nastavne strategije koji se ovdje želi istaknuti je interaktivno učenje ili projektna nastava, kojoj je glavna značajka interakcija između nastavnika i učenika te učenika i učenika (Cindrić i dr. 2010: 176).⁶⁵ Projektna nastava može biti tematski vezana za jedan predmet i ostvarivati unutarpredmetnu i međupredmetnu korelaciju uz mentorstvo jednog nastavnika, a može biti zamišljena od početka kao kombinacija korelacije, timske nastave i projekta na razini cijele škole, grupe učenika i sl. Bez obzira koja je osnovna ideja, kao i svaka druga nastava i projektna započinje pomnim planiranjem. Manjim projektom možemo smatrati i svaku radionicu koju nastavnik osmisli u okviru svoje nastave, a i takva aktivnost može biti rezultat međupredmetne ili međunastavničke korelacije.

Svaki projekt ima svoj prirodni tijek, a on uključuje nekoliko osnovnih faza (prema Crnković-Nosić 2007:58):

1. Odabir teme
2. Izrada plana (istraživanje nastavnika)
3. Priprema učenika – osnovne smjernice
4. Izvođenje istraživanja
5. Objedinjavanje i odabir građe
6. Prezentacija projekta
7. Vrednovanje projekta

Pri odabiru teme važno je paziti na sam naslov kojim ćemo učenike privući temi, ali i sadržanoj kvaliteti teme, tako da učenici dobiju dojam da stvarno dolaze do nekih novih saznanja kroz svoje istraživanje. Kod plana samog nastavnika važno je da on sam ima jasnu sliku što želi postići projektom i kako će voditi učenike tome cilju. Takva jasna slika pomoći će nastavniku da učenicima pruži jasne smjernice i ponudi puteve istraživanja i tako ih pripremi na sam tijek projekta. Samostalan ili grupni rad učenika kroz istraživanje mora se nadgledati i usmjeravati, no učenik/učenici moraju imati osjećaj da su do zaključaka došli vlastitim radom, pa je važno temu i načine istraživanja prilagoditi i dobi i znanju učenika. Kod objedinjavanja i odabira građe bit će nužno mentorstvo nastavnika, ali sama prezentacija rezultata morala bi dolaziti od samih učenika ili njihovih predstavnika u obliku plakata, panoa, izložbe, prezentacije, snimljenog filma ili sl. Vrednovanje projekta trebalo bi poslužiti kao analiza, što znači da se mora kritički sagledati i sam proces projekta i zadovoljstvo učenika i nastavnika, kao

⁶⁵ Začetnici projektne nastave su John Dewey i Herard Kilpatrick, koji su osmislili koncept problem-metode, a djelovali su početkom 20. st. u SAD-u kao pripadnici pokreta reformne pedagogije (Cindrić i dr. 2010: 176).

i rezultati samog projekta. Takvo se vrednovanje može provesti kroz anketu ili razgovor nakon odrađenog projekta.

U projekte na razini razreda, grupe učenika ili škole uvijek se mogu uključiti i drugi sudionici osim nastavnika i učenika. Često se uključuju roditelji i drugi članovi obitelji, zatim i ostali djelatnici škole, no moguće je uključiti i druge osobe koje mogu pomoći ostvarivanju projekta (glumce, fotografe, građanske udruge i sl.). Kroz takav rad stvara se osjećaj zajedništva unutar škole ili neke veće zajednice što pozitivno djeluje na razvoj osobnosti učenika. Kroz timski rad i projektnu nastavu učenici se sigurno afektivno razvijaju više nego kroz klasične oblike nastave u kojima su uglavnom u ulozi primatelja informacija i znanja.

Unutar ovoga rada pokušat će se pružiti neke ideje za implementiranje korelacije na razini predmeta, među predmetima, ali i na razini projekta. Polazišni predmet bit će latinski jezik, a želja je naći različite i nove načine prikaza antičkih žanrova u suvremenom kontekstu i približavanja ove tematike učenicima u 21. stoljeću.

PRIJEDLOG ZA PRIMJENU

Nastavna metodička jedinica/tema „Antički žanrovi u suvremenom kontekstu“ predviđena je za obrađivanje u okviru nastavnog predmeta Latinski jezik u gimnazijskom programu (bilo u dvogodišnjem programu općih gimnazija, bilo u četverogodišnjem programu klasičnih gimnazija, bilo kao vježba studentima na Korelacijskim ili Praktičnim vježbama). Gradivo koje se obrađuje ne pretpostavlja nužno poznavanje latinskog jezika, a može se prilagoditi stupnju i razini znanja učenika. Preporuča se ipak korištenje izvornog teksta koliko je god to moguće. Zamišljeno je da ova metodička jedinica bude stavljena u korelaciju s gradivom koje se obrađuje na satima hrvatskog jezika, povijesti, grčkog jezika (u klasičnim gimnazijama), a moguće je uspostaviti veze i s likovnom i glazbenom umjetnošću, etikom i sl. Osnovni cilj je osuvremeniti neke aspekte antike i približiti ih učeniku tako da stekne uvid u kontinuitet zapadnoeuropske baštine od antike do danas i zainteresirati učenika da i sam počne razmišljati o povezanosti antičkog i suvremenog svijeta. Primjeri se temelje na prepoznavanju i povezivanju antičkih književnih žanrova i motiva koji se u njima pojavljuju, a moguće je, dakako, sličnu metodologiju primijeniti na druge primjere. Dodatak ovako osmišljenom satu/satima mogu biti i primjeri iz hrvatskog latinizma čime se ukazuje na posebno istaknutu i nezaobilaznu ulogu latinskog jezika i rimske kulture u hrvatskoj povijesti. Ova je tema pogodna za organizaciju projektne nastave, a može se osmisлити kao nastavna jedinica ili tema projekta koja se ostvaruje kroz jedan ili više sati, grupni, individualni rad i istraživanje učenika te na

kraju prezentaciju rezultata ili iskazivanje mišljenja. Ovdje ponajprije nudimo osnovne sadržajne smjernice, a sama realizacija moguća je na više načina.⁶⁶

U uvodnom dijelu sata učenike se podsjeća na dvije podjele književnosti na rodove (1. epika-lirika-dramatika i 2. poezija-proza-drama) te se ukratko objašnjava koje su prednosti i nedostaci svake od tih podjela (ukratko o podjelama v. Solar 1983: 122-131). Zatim se imenuju žanrovi koji će se u nastavku sata obrađivati: komedija, ep, elegija, epigram i *carmina* (pod kojima se podrazumijevaju različiti metrički oblici). Svi obrađivani oblici u rimskoj su književnosti ostvareni u stihovima.⁶⁷

1. KOMEDIJA - *HOMO SUM: HUMANI NIHIL A ME ALIENUM PUTO*

Na primjeru komedije *Braća* (*Adelphoe*) rimskog komediografa Terencija tematizira se svevremenski motiv – odnos između djece i roditelja. Na nekoliko citata iz komedije učenike se upućuje da sami uoče kakvi su međuljudski odnosi opisani te da se na temelju toga povede rasprava i donesu određeni zaključci o sličnostima i razlikama u naravi tog odnosa nekad i sad.

Primjer polazišnih citata:

- Imaju ljudi pravo kad kažu: odeš li nekamo i zadržiš li se negdje, bolje je da ti se dogodi sve ono što ti žena zaželi i u bijesu zamisli nego ono o čemu razmišljaju roditelji koji te vole. Jer žena, ako se zadržiš, misli kako ili ljubiš neku drugu, ili neka druga ljubi tebe, ili da piješ i uživaš i da ti je fino dok je jedino njoj loše. A što sve ja ne mislim i kakvim se sve brigama ne morim zato što mi se sin nije vratio! Mogao se prehladiti ili pasti po putu i slomiti nešto. Eh, što to tjera bilo kojeg čovjeka da počne u srcu stvarati nešto što će mu postati milije od samoga sebe? (Terencije, *Braća*, 1, 1, 3-14)
- Očeva je dužnost naviknuti sina da radije čini dobro od svoje slobodne volje nego iz straha od nekoga; u tom je razlika između oca i gospodara. Tko to ne uspije učiniti, neka prizna da ne zna zapovijedati djeci. (Terencije, *Braća*, 1, 1, 49-52)

⁶⁶ U ovom je radu dano više primjera koji se u smanjenom opsegu mogu obraditi na jednom satu ili pak mogu biti uvod u pojedine žanrove i obrađivati se na više sati. Jednako tako svaki od ovih primjera može biti obrađivan od studenata različitih studijskih smjerova na predmetu Korelacijske vježbe.

⁶⁷ U rimskoj poeziji nema rima, a struktura stiha je određena ritmom koji se temelji na izmjeni dugih i kratkih slogova, a ne, kao danas, na naglasku riječi. No budući da se u prijedlogu nastavnog sata prvenstveno služimo prijevodom, na ovom se mjestu metričke zakonitosti neće detaljnije razmatrati.

Mogući zadaci za daljnje promišljanje i istraživanje su: a) pročitati u prijevodu Terencijevu *Braču* i pronaći citate o odnosu djece i roditelja koji bi mogli funkcionirati i danas; b) istražiti druga dramska djela iz raznih razdoblja književnosti koja obrađuju slične teme; c) povesti raspravu o svestremenosti i univerzalnosti teme: isti problemi koji muče mlade danas, mučili su i mladiće (i djevojke) prije više od 2000 godina.

2. EP - DALMATINAC NOSI LANČIĆ OKO VRATA

Na primjeru najpoznatijeg epa rimske književnosti, Vergilijeve *Eneide*, učenike se upoznaje s tradicijom nacionalnog epa i njegovom ulogom u književnosti određenog naroda. Na osnovi citata iz *Odiseje* i *Eneide* učenici samostalno zaključuju kakav je junak u doba antike bio smatran idealnim.

Primjer polazišnih citata:

Tako se u *Odiseji* glavni junak, nakon brodoloma, nag ukazuje pred Nausikajom:

Divni Odisej reče i iz gušte iziđe one,
Mladicu krupnom šakom iz gustoga odlomi grmlja,
Mladicu punu lišća, da junačku sakrije snagu,
Pođe ko planinski lav, što po kiši, po vjetru iduće
Uzdajući se u jakost navaljuje, oči mu gore /.../
Odmah joj besjedu ljupku i lukavu prozbori ovu:
“Grlim ti koljena, gospo, il’ boginja ti si il’ žena;” (Homer, *Odiseja* VI
127-131, 148-149);

A Eneja se ovako obraća Didoni po dolasku u Kartagu:

Stane Eneja pred svima i sine u svjetlosti sjajnoj
Naličan bogu licem i plećima, mati jer sama
Dražesnu kosu mu da i rumenilo mladosti sjajno,
Oči zadahne njemu ljupkoćom veselom ona /.../
... – zahvaliti dostojno tebi
Nismo, Didona, kadri, nit iko, gdje kog još ima ...
Dostojno bogovi tebe nagradili, ako li motre
... O sretno li doba, što tebe
Porodi, dični li mati i otac takove kćeri! (Vergilije, *Eneida* I, 588-606)

Tako su prikazani Odisej i Eneja, a da je mediteranski junak i kasnije ostao neodoljiv⁶⁸, vidljivo je i u drugim žanrovima, pa tako i u historiografskim djelima hrvatskih latinista. Vinko Pribojević primjerice u djelu *Oratio de origine successibusque Slavorum – O podrijetlu i zgodama (slavi) Slavena*, govoru održanom 1525. na Hvaru o Dalmatincima piše sljedeće:

Što se pak tiče samih stanovnika Dalmacije, Dalmatinci su prosječno ponajviše visoka stasa, imaju ljepušna, bjeloputna i duguljasta lica prelivena laganim rumenilom, vrlo živahne oči, i to ne jednobojne (kao što Germani imaju plave a Etiopljani crne), snažnu šiju, mišićava ramena, široka i izbočena prsa, vidljive mišiće na rukama, duge ruke, snažne prste, uske bokove, utegnuta trbuh, vrlo čvrsta bedra, noge (da upotrijebim uobičajen izraz) kao izdijeljene, listove nogu jedre i čvrste zbog tvrdoće tetiva, nogu zbijenu oko gležnja, široko stopalo, vrlo prikladno da nosi toliku tjelesnu težinu, konačno čitavo držanje muževno i snažno, kao stvoreno za borbu, a u sebi imaju još vrsniji duh. Pamet im je naime oštra, okretna za sve, duh potpuno spreman na smrt, ruka žustra, živahnost ugodna a postojanost u bitkama vrijedna divljenja. Zbog toga je onaj glasoviti Arpinac, zaželjevši zlo Dalmatima, rekao da su uvijek bili smatrani ratobornima.⁶⁹

No da nisu svi baš tako nekritični u opisima, svjedoči i citat još jednog latinista-historiografa, Ludovika Crijevića Tuberona iz 16. stoljeća. On se u djelu *Commentarii de temporibus suis – Komentari o mojem vremenu*, koji su nastali vjerojatno između 1522. i 1527., osvrće na karakter Dalmatinaca i kaže:

Naime, kako sam doznao od onih koji su ga poznavali, po prirodi je bio, kako se kaže, takvo blebetalo – a takva je većina Dalmatinaca – da je svojim pričanjem rastjerivao one koji su ga slušali...

⁶⁸ Američke filmske obrade događaja iz antičke povijesti na jednak način prikazuju velike junake: ako Orlando Bloom i Brad Pitt već pripadaju u stariju (ili barem srednju) generaciju, onda se zasigurno mlađahnog Frankia Fitzgeralda kao Eneju može lako zamisliti kao neodoljivog mediteranskog junaka.

⁶⁹ Za suvremene prikaze Dalmatinaca, ali i motiv lutanja, najbolje će poslužiti pjesme pjevača zabavne glazbe poput pjesme Miše Kovača „Dalmatinac nosi lančić oko vrata“ u kojem je Dalmatinac ni više ni manje „ptica i sanjar koji nosi sunce na dlanu“ ili pak pjesma Mladena Grdovića „Tu je moj dom“ u kojem junak luta svijetom (Proša sam sjever i jug / i sedam put i svit u krug / a samo sam jedino zna / nema do mog Jadrana) prije nego što se vrati u rodnu Dalmaciju.

... kažu da je neki Dalmatinac, kako je taj narod po prirodi malo znatiželjniji u raspitivanju o tuđim stvarima...⁷⁰

Tradicija opisivanja mediteranskih junaka definitivno postoji, a budući da je život većine junaka obilježen lutanjima, može se učenicima obratiti pozornost (i to pritom pokazati na geografskoj karti) na to da je Eneja prilikom svojeg putovanja iz Troje na Apeninski poluotok prošao tri kontinenta (s obzirom da je svratio i kod Didone u Kartagu). Za zadatak učenici mogu istražiti najkraći ili najjeftiniji put ili put određenim prijevoznim sredstvom od Troje do Apeninskog poluotoka. Jednako tako mogu istražiti druge epove (npr. *Ilijadu*) ili žanrove u potrazi za sličnim opisima junaka ili u suvremenom svijetu umjetnosti i/ili stvarnosti potražiti modele prikaza sličnih likova.⁷¹

3. ELEGIJA – U SAMOĆI PJESNIK TUŽNU PJESMU SKLADA

Upoznavanje s elegijom može započeti slušanjem skladbe *Elegischer Gesang* Ludwiga van Bethoveena. Potom se može pročitati pjesma Frana Galovića *Ovidije*. I u jednom i u drugom slučaju potrebno je uočiti osnovno raspoloženje koje prevladava u skladbi, odnosno u pjesmi: tužni, melankolični osjećaji upućuju na značenje koje je elegija zadobila od Ovidija i njegovih *Tužaljki* (*Tristia*). Čitanjem početnog dijela *Tužaljke* I, 3, u kojem je Ovidije prisiljen otići iz Rima i opisuje svoje osjećaje, tematizira se danas aktualna situacija u kojoj su tisuće ljudi prisiljene iz raznih razloga napustiti svoje domove te njihov osjećaj izgubljenosti i nepripadnosti.

Kad mi god pred oči ponovo dođe pretužna slika
noći kada sam Grad gledao posljednji put,
kad se god prisjetim noći u kojoj toliko dragog
ostavih, još i sad navire suze mi kap.
Već je svitao dan u kojem napustiti sasvim
italski morah kraj – tako mi naredi Car.
Volje ni vremena da se pripremim imao nisam,
čitav je obamro duh: dugo sam čekao glas.
Ne hajah za ruho potrebno izgnaniku, za novac,
niti za robove čak, prikladnu pratnju za put.

⁷⁰ U ovom su primjeru uzeti citati iz proznih djela hrvatskih latinista i time se djelomično izašlo iz zadanih okvira. Ipak, budući da su citirani opisi Dalmatinaca u tradiciji opisa mediteranskog junaka a i ovaj broj *Kroatologije* posvećen je upravo hrvatskom latinitetu, autorice su smatrale da je tema prikladna ne samo za nastavu nego i za ovaj tematski broj.

⁷¹ Kod ove je teme moguća i korelacija s predmetima kao što su Sociologija, Politika i gospodarstvo ili Psihologija u vidu stereotipa i sličnih pojava koje su također svesvremenske i primjenjive na današnje odnose u građanskom društvu.

Bijah zaprepašten kao onaj što, udaren gromom,
slučajno ostane živ, nesvjestan toga i sam.
Čim mi je bol raspršila mračne oblake s uma,
čim se osjeta svih meni povratila moć,
posljednji put pred odlazak pozdravljam drugove tužne –
od mnogih jedino dva bijahu uz mene tad.
Grli me ljubljena žena u plaču jačem od mojeg,
gorkih joj suza dažd natapa ogorčen lik. (Ovidije, *Tužaljke*, I, 3, 1-18)

Prijedlog za raspravu je dvojak: s jedne strane, elegija kao književni žanr u kojem se mogu prepoznati razne pjesničke figure, a s druge strane, pjesnikovi osjećaji koji su uzrokovani prognanstvom i napuštanjem svega dragog. Ujedno se na primjeru pjesme Frana Galovića mogu razmatrati utjecaji antike na suvremeno hrvatsko pjesništvo.⁷²

4. EPIGRAM – *TKO SE ZADNJI SMIJE, NAJSLAĐE SE SMIJE*

Učenici se potiču da ispričaju neki vic iz skupine „crnohumornih“ viceva. Nakon toga se učenicima predstavlja jedan ili više Marcijalovih skoptičkih⁷³ epigrama u kojima on izruguje nečiju tjelesnu karakteristiku.

Primjer polazišnog citata:

Tako si velik i ružan, Polifeme, Severov robe,
da bi i Kiklopa taj grozni zapanjio lik!
Manja nije ni Scila. Udruži nakaze obje:
jedna drugoj će tad stalno zadavati strah (Marcijal VII, 38).

Po uzoru na Marcijala i mnogi hrvatski latinisti pisali su skoptičke epigrame. Tako slavni prevodilac *Odiseje*, dubrovački pjesnik Bernard Zamanja/Brno Džamanjić (1735.–1820.), u jednom od epigrama piše:

Pogledaj Kvinta gdje stupa: ta reko bi da mu, dok koso
Petama gazi po tlu, golijeni savija rak.
Pogledaj njega dok sjedi: ko žaba pred porod se čini
Koja napinje svoj svaki raskrečen ud.
Pogledaj njega kad spava: ko magarac gromko što reve,

⁷² Kao samostalni zadatak učenici mogu dobiti istraživanje suvremenih književnih, ali i zabavnih pjesama i u njima tražiti elemente elegije te uspoređivati kvalitetu pjesama, dubinu osjećaja, način izričaja i sl. u različitim razdobljima.

⁷³ Od grč. *skóptō* – izrugivati se; skoptički epigrami su rugalački epigrami.

Strašan iz usta mu šum stalno provaljuje van.
Ipak je žena mu lijepa i dražesna njemu su djeca:
Zbog toga tako je to, bolje da iskoči rug.
(Džamanjić, *Epigrami*, *De Quinti cuiusdam insigni spurcitia*)

Osnovni antički zahtjev (i kod Grka i kod Rimljana) u teoriji komičnog bezbolnost je ismijavanja. Učenike se može uputiti na raspravu o očitom nesuglasju teorije i prakse i ujedno tematizirati etički problem koji se javlja kod ismijavanja, pogotovo kad se radi o tjelesnim manama. Zašto se tome smijemo, kad znamo da nije moralno?

5. CARMINA - IMA LI NADE ZA NAS?

Čita li itko danas poeziju, još k tome i ljubavnu? Najprije treba učenike potaknuti da se prisjete ljubavnih pjesama obrađenih na satima hrvatskog jezika. Nakon toga ih treba uvesti u rimsku ljubavnu poeziju, koja im može biti predstavljena na različite načine i kroz različite autore.⁷⁴ U ovom je radu predložena pjesma jednog od najvećih rimskih liričara, Horacija, tzv. *kraljica oda*. Naziv *kraljica oda* pjesma je dobila zbog kompozicije i forme. Pjesma je dijalog između samog pjesnika Horacija i njegove djevojke Lidije. Radi se o tri cjeline od po osam stihova: u prvoj cjelini opisana je sretna prošlost njihove veze, u drugoj prividna sreća u sadašnjim, novim vezama, i u trećoj cjelini mogućnost pomirenja i sretna zajednička budućnost.

Horacije

Nekad, Lidijo, dok ti bijah mio,
Dok nisi bila sklona da ti drugi
Savija ruke oko bijelog vrata,
Bijah sretniji od kralja Perzije.

Lidija

Prije, dok nisi za drugom čeznuo
I dok ti Kloe nije bila draža,
Ime Lidije bilo je slavnije
Nego Ilija, boginja Rimljan'.

⁷⁴ Zanimljivo bi bilo predstaviti ljubavnu poeziju i preko ljubavne elegije i pri tom ponovno povući paralele s brojnim primjerima kod hrvatskih latinista.

Horacije

Sada sam posve predan dragoj Kloi
Što mi milo pjeva i na citri svira.
Za nju bih umro bez ikakva straha,
Samo da usud njoj dade da živi.

Lidija

Za Kalaisa, sina Ornitova,
Ja sva izgaram, i on za me gori.
Rado bih za njeg i dvaput umrla
Samo da usud njemu dâ da živi.

Horacije

Ali da stara povrati se ljubav
I da nas opet u tvrd jaram veže?
Da plavu Klou otjeram, i da mi
Otvori vrata prezrena Lidija?

Lidija

Premda je onaj i od zvijezde ljepši,
Ti nestalniji od laganog pluta
I od burnog Jadrana nagliji,
S tobom ću rado živjeti i mrijeti. (Horacije, *Ode*, III, 9)

S obzirom da je ljubavna tematika prisutna u svim vidovima pjesništva, pa i onim manje umjetničkim ili književnim, da bi se učenicima još jednom pokazalo kako antička književnost može zadobiti i određeni suvremeni kontekst, može se povući paralela s jednom pjesmom preuzetom s hrvatske zabavnjačke glazbene scene. Radi se također o dijalogu između dvoje bivših ljubavnika, koji imaju nove veze, ali nisu u njima sretni i željeli bi se ponovno povezati: umjesto Horacije i Lidija, oni se zovu Dražen (Zečić) i Anđela.

Ima li nade za nas

Anđela

Znam da ipak misliš
da sam kriva ja za sve
i da moja sreća
tvoju uzela je.

Kako zbog mene nemaš
sve što imam ja
i kako je tužna
samo tvoja sudbina.

A ne znaš da nisam
ni ja sretna s njim
i kako se svako jutro
sjetna probudim.

Pa mi dođe da te
još jednom pitam ja
ima li nade za nas?

Dražen

A čini mi se da bih i ja
dao pola života svog
da sam opet, dušo, samo
dio srca tvog

Jer nema dana kada
na te ne pomislim,
kako da se onda i ja
s tim pomirim

Jer dao bih sve
godine, mladost i sne
da si opet kraj mene.

Učenicima se može sugerirati da potraže i razlike u nekadašnjem i sadašnjem poimanju ljubavi i ljubavne strasti: zbog ljubavi Horacije bi umro bez ikakva straha, a Lidija bi i dvaput umrla bez oklijevanja. S druge strane, Dražen ne samo da ne bi umro niti jednom, nego mu se samo čini da bi dao svoj život, a i to tek njegovu polovicu. Je li riječ o manje snažnoj ljubavi, o manje snažnom iskazivanju osjećaja ili o stilskoj figuri hiperbole kod Horacija, odnosno litote, ili čak ironije kod Dražena Zečića? Čini se kao dobar početak za uvod o upotrebi stilskih figura.

ZAKLJUČAK

U ovome radu autorice nude polazišne ideje i osnovne sadržajne smjernice, a na nastavnicima (ili studentima) je da ih iskoriste u nastavi prema mogućnostima, potrebama i okolnostima u kojima će koristiti ovu temu ili teme. Polazišni antički ili kasniji tekst, pisan na latinskom jeziku, u ovakvom tipu nastave važan je element i uvijek mora biti uključen u nastavni proces. Time izvornom jeziku ponovno udišemo život i, bez obzira koliko ga učenici u početnoj fazi razumiju, razvijamo svijest o važnosti čitanja na izvorniku. Želja je autorica da učenici kroz ovakav pristup spoznaju značaj i utjecaj antičke književnosti i žanrova na suvremeno poimanje istih, ali i da im se približi predmet koji uče. Kroz ovakav tip nastave nastavnici dolaze u priliku upoznati učenike u drugom svjetlu, a učenici će možda u predmetu, koji često smatraju „odmaknutim od stvarnosti“, prepoznati koncept svezvremenske cirkularnosti. Autorice se nadaju da bi se ovakvim i sličnim pristupima mogao ostvariti zahtjev iz naslova *prodesse et delectare*, koji je na snazi još od Horacija.

IZVORI I PREVODIOCI

Džamanjić, Brno. 1970. *Pet stoljeća hrvatske književnosti – Hrvatski latinisti II (Pisci 17.–19. stoljeća)* (preveo Josip Torbarina). Zagreb: Matica hrvatska.

Homer. 1987. *Odiseja* (preveo Tomo Maretić). Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Horacije Flak, Kvint. 1975. *Zlatna knjiga svjetske ljubavne poezije* (preveo Nikola Šop). Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.

Marcijal, Marko Valerije. 1998. *Epigrami* (prevela Marina Bricko). Zagreb: Matica hrvatska.

Ovidije Nazon, Publije. 1985. *Rimski cvjetovi* (preveo Dubravko Škiljan). Zagreb: Latina&Graeca.

Pribojević, Vinko. 1997. *O podrijetlu i slavi Slavena* (preveli Veljko Gortan i Pavao Knezović). Zagreb: Golden marketing. Narodne novine.

Terencije Afer, Publije. 1977. *Braća* (preveo Darko Novaković). *Latina et Graeca* 9: 38-70.

Tuberon Crijević, Ludovik. 2001. *Komentari o mojem vremenu* (preveo Vlado Rezar). Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Vergilije Maron, Publije. 1970. *Eneida* (preveo Bratoljub Klaić). Zagreb: Matica hrvatska.

LITERATURA

Bežen, Ante. 2008. *Metodika, znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Zagreb: Učiteljski fakultet, Profil.

Bjedov, Vesna, Ksenija Gal, Jasna Kretić Majer. 2004. Put do tinskoga rada u nastavi. *Život i škola* 12(2): 41-46. <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=40191> (pristupljeno 24. listopada 2015.)

Cindrić, Mijo, Dubravka Miljković, Vladimir Strugar. 2010. *Didaktika i kurikulum*. Zagreb: IEP – D2.

Crnković-Nosić, Vesna. 2007. Projekt u nastavi hrvatskog jezika. *Život i škola* 18(2): 57-63. <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=33028&lang=hr> (pristupljeno 24. listopada 2015.)

Lučić, Kata, Milan Matijević. 2004. *Nastava u kombiniranim odjelima*. Zagreb: Školska knjiga.

Marzano, Robert J., Debra J. Pickering, Jane E. Pollock. 2006. *Nastavne strategije, kako primijeniti devet najuspješnijih nastavnih strategija*. Zagreb: Educa.

Nacionalni okvirni kurikulum. 2010. <http://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf> (pristupljeno 24. listopada 2015.)

Nosić, Vesna. 2011. Bašćanska ploča, metodički model nastavnog sata. *Život i škola* 26(2): 205–216. <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=114793> (pristupljeno 24. listopada 2015.)

Pranjić, Marko. 2013. *Nastavna metodika u riječi i slici*. Zagreb: Hrvatski studiji.

Solar, Milivoj. 1983. *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Šimunović, Josip. 2006. Načelo korelacije u nastavi katoličkog vjeronauka u osnovnoj školi s posebnim naglaskom na međupredmetnu korelaciju. *Obnovljeni život* 61(3): 329–352. <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=7598> (pristupljeno 20. listopada 2015.)

PRODESSE ET DELECTARE IN TEACHING LATIN – A NEW APPROACH BASED ON OLD FOUNDATIONS

The paper begins with an overview of current teaching trends and an explanation of how concepts such as correlation, project and team teaching work in theory, as well as in practice, with an emphasis on teaching Latin. The instructional unit “Ancient Genres in a Contemporary Context” is used as an example to place selected genres of ancient literature in a contemporary context, thus giving

learners an opportunity to gain insight into the continuity of Western European heritage from the antiquity to the present, and encouraging them to start thinking about the connections between the ancient and the modern world. At the same time, this instructional unit is placed in correlation with the content covered in other subjects (e.g. Croatian, Greek or History, while it is also possible to establish links with Art, Music, Ethics and so on).

Keywords: correlation principle teaching, teaching Latin, ancient genres in a contemporary context